

Морален ли е лобизмът?

Макар лобизмът да е типично английска практика, самата думичка, всъщност, произлиза от САЩ. Историята разказва, че американският Президент Юлисис Грант (с мандат от 1869 година до 1877 година) е обичал да посещава известния Уилърд Хотел на Пенсилвания Авеню, за да си почива от напрегнатото ежедневие. Въпреки че Грант е полагал значителни усилия да се усамоти и да си почива пълноценно, слуховете за неговото „скришно“ място бързо се разпространили из Вашингтон. В крайна сметка, лобито на хотела се превърнало във втора приемна на Президента и там той бил засичан постоянно от хора, искащи от него услуги. Президентът Грант започнал да ги нарича именно по този начин – „лобисти“.

Макар днес определението за лобизъм да се е разширило и променило, то далеч не е променило своя смисъл. Съветът на Европа¹ разбира лобизма като:

Организираны усилия за влияние върху законодателството и вземането на решения, целящи постигането на определени резултати от държавната власт и изборните длъжности. В по-широкия си смисъл, терминът може да се отнесе до обществени дейности (като протести) или дейности от сферата на публич афеърс от различни институции (асоциации, консултанти, групи за натиск, тинк-танкове, НПО-та, и други). В по-тесния си смисъл, терминът се отнася само до защитата на

¹ Съветът на Европа (2013) Лобирание в европейските институции. Достъпна на [http://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2013/130558/LDM_BRI\(2013\)130558_REV1_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2013/130558/LDM_BRI(2013)130558_REV1_EN.pdf)

икономически интереси от корпоративния сектор, относителни на съответната тежест на националната и международната сцена.

И тук някъде е логично да се запитаме, дали тази практика, очевидно стояща на кръстопът между частния и обществения интерес, между правото, ПР-а и мениджмънта, между бизнеса и политиката, е морална или неморална? Ако не, може ли да стане такава? Ако да, през призмата на кои морални философии?

Преди да се опитам да представя отговори на тези въпроси е важно да се направят три уточнения.

Първо, според мен, моралът е относителен. Тоест, това, което е морално за мен, може да не е морално за вас. И обратното.

Второ, основната същност на лобизма предполага, че обществото не може да разчита единствено на почтеността и добрите намерения на законотворците, които да защитават обществения интерес. Именно затова, лобизмът се явява като предпоставка и инструмент за по-справедливо и обективно вземане на политически решения, особено когато техният ефект върху обществото и различни обществени групи е значим.

Аз съм съгласен с това и подкрепям заключенията на нобеловия лауреат, Джеймс Бюканън (Buchanan, 1967), който доказва че политиците са хора като всички други и преследват собствения си интерес, без значение какво пише в Job Description-а им. Бюканън постига това, надграждайки теорията за обществения избор (public choice theory) и прилага икономически модели към политически решения, установявайки, че политиците са движени от същите егоистични стимули, каквито и пазарните участници. Следователно е необосновано те да се разглеждат по друг начин.

Трето, в множество политически теории избирателят се разглежда като рационален субект, който взема напълно рационални решения, най-често с цел да максимизира ползите за себе си. От чисто психологическа, а и ПР-ска гледна точка (както повечето от нас тук знаят), това просто не е вярно. Ето защо, не можем да очакваме и от избирателите да взимат перфектни решения, както на избори за представителство, така и на референдуми по определени политики.

Тук можем отново да реферираме към Бюканън и да открием, че дори не е обосновано да очакваме избирателят да бъде информиран. В теорията на публичния избор (public choice), избирателите се мотивират от два вида интереси – експресивен и инструментален². Инструменталният интерес е свързан с утилитарните, рационални и обективни ползи, а експресивният интерес е свързан с абстрактни ползи, свързани с емоционално удовлетворение от даден акт³.

Поради това, че вероятността на един избирател да определи изхода на изборите е минимална, в теорията на публичния избор съществува консенсус, че инструменталният интерес на избирателите да бъдат рационални и дори да гласуват в развитите демокрации е минимален⁴. Ето защо, гласуващите задоволят свои експресивни интереси и съответно политиките таргетират с политическите си послания и обещания за политики именно най-голямото статистическо натрупване на експресивни интереси⁵. Такива интереси са концепции като принадлежност към кауза за кардинална промяна на посоката на имиграция, права за аборти, права за имигранти, налагане на протекционизъм, смачкване

² Buchanan, James M. (1967). *Public Finance in Democratic Process: Fiscal Institutions and Individual Choice*, UNC Press

³ Пак там

⁴ Пак там

⁵ Пак там

на богатите в полза на бедните, възраждане на средната класа, геополитически сблъсъци и противопоставяния, които обслужват национализма и други.

Следователно, развитата демокрация в развитите икономики създава изключително интересна постановка. От една страна, за избирателите е рационално да са нерационални и да гласуват без оглед на утилитарните (рационални) ползи за тях самите (най-често икономически ползи, но и вероятност техният личен вот да определи изхода на изборите). От друга страна, за политиците е рационално да таргетираат именно тази нерационалност на избирателите и съответно съзнателно да ги манипулират без оглед на рационалния курс за оптимално развитие на държавата и икономиката. След спечелването на изборите пък политиците действат като всички други икономически агенти – в собствен интерес и не е логично да се очаква нещо друго⁶.

Или накратко казано – не можем да очакваме нито от политиците да работят изцяло в обществен интерес, нито от избирателите да бъдат рационални и перфектно информирани в своя избор за политически представители или допитвания по определени политики.

Именно тези несъвършенства в демократичния процес хипотетично налагат нуждата от лобизъм.

От своя страна, лобизмът е обект на различни гледни точки, развити и представени от експерти и академици по цял свят и е в основата на дискусии относно приложимостта на етични и морални норми в неговото управление и практикуване. Две са основните групи философии за морала, въз основа на които ще разгледаме накратко и моралността на лобизма – телеология и деонтология.

⁶ Buchanan, James M. (1967). *Public Finance in Democratic Process: Fiscal Institutions and Individual Choice*, UNC Press

Телеологията⁷ се отнася до моралните философии, според които едно действие се счита за морално правилно или приемливо ако то произвежда желан резултат като удоволствие, знание, кариерно развитие, реализацията на собствен интерес, полза, богатство и дори слава. С други думи, телеологичните философски течения оценяват моралната стойност на поведението като се фокусират върху последиците и затова често се наричат консеквенциализъм (от англ. consequentialism, consequence = последица). Двете големи телеологически философии, които най-често направляват взимането на решение в публичния и частния сектор са егоизмът и утилитаризмът.

Егоизмът определя едно поведение като правилно или приемливо по отношение на последиците за индивида. Егоистите смятат, че трябва да взимат решенията, които увеличават до най-голямата възможна степен техния собствен интерес, който е дефиниран различно от всяко лице. В зависимост от самия егоист, собственият интерес може да бъде свързан с различни ценности и преживявания. При етическа дилема или ситуация за взимане на етическо решение, егоистът най-вероятно ще избере алтернативата, която допринася възможно най-много за неговия собствен интерес. Накратко, кредото на егоиста може да бъде обобщено като „Направи това, което е най-добро за самия теб“.

Пречупена през призмата на егоизма, моралността на лобизма е лесна за анализ. Накратко казано, ако лобистките усилия са преследвали последователно интереса на спонсиращата страна и още повече, ако са дали положителен резултат, то лобизмът е бил морален. Тук по-скоро се повдигат въпросителни около отговорността на лобистите към спонсорите. Възможно е лобистите да отклонят част от предоставения им финансов,

⁷ Ферел, О., Фредрих, Дж и Ферел, Л. (2008) Бизнес етика. South-western cengage learning. 7th ed.

медиен и човешки ресурс към лобирание в друга посока – за друг клиент или за лични цели. Това е характерният принципал-агент проблем, често разглеждан в икономиката, при който интересите на принципалите (т.е. собствениците на капитала или средствата) е възможно да се разминават с интересите на агентите (т.е. изпълнителите), като последните използват ресурсите за свои цели.

Като пример за моралността на лобизма през призмата на егоизма можем да дадем подходящ пример с България. Например, лобирането на най-голямата българска хазартна фирма да отреже достъпа на чуждестранна конкуренция през комисията за хазарт, ощетило сериозно и безспорно българските потребители, е напълно морално от егоистична гледна точка.

Утилитаризмът е направление и категория в етиката, според която моралната стойност на дадено действие или поведение се определя основно от неговата полза. Според привържениците на утилитаризма, всяка постъпка е морално оправдана, тогава и само тогава, когато поражда поне толкова полза за всички засегнати от нея, колкото всяка алтернативна постъпка, която лицето може да извърши. Най-известен привърженик на теорията е Дж.Ст.Мил, който формулира принципа на най-голямото щастие. Винаги постъпвай така, че да пораждаш най-голямо щастие. Два типа въпроси се оформят като централни в дебатите относно това, дали утилитаризмът е адекватна или истинна морална теория. Първо, дали и как може ясно и точно да бъде формулиран и прилаган; и второ, дали са приемливи морални импликации на утилитаризма в конкретните случаи или напротив - основават възражения срещу него.

Вземането на решения в рамките на утилитаризма се основава върху систематичното сравняване на ползите и вредите за всички свързани страни. Използвайки

такъв анализ на ползите и вредите, вземащият решения калкулира ползата от последствията на всички възможни алтернативи и избира тази алтернатива, която довежда до най-голямата полза. Утилитаристите използват различни критерии при преценката на моралността на дадено действие. Някои смятат, че трябва да се следват специфични общи правила при определянето на моралността, докато други твърдят, че правилността на всяко индивидуално решение трябва да се оцени в зависимост дали то довежда до най-голямата полза за възможно най-големия брой лица. По този белег се различават утилитаризма на правилата и утилитаризма на постъпките.

Пречупена през призмата на утилитаризма, моралността на лобизма е малко по-трудна за анализ, в сравнение с егоизма, Причината е проста - измерването на ползите за всички заинтересовани страни е често емпирично трудно и предизвикателно. Например, в гореспоменатия пример с ограниченията пред конкуренцията в хазарта е относително лесно да се изчислят ползите и разходите при монопол/олигопол или по-интензивна конкуренция и от там да се сравнят ефектите върху засегнатите страни. Ако допуснем логичното, че монополът/олигополът ощетява всички потребители на хазарт, но облагодетелства монополистите или олигополистите, то най-вероятно лобистките усилия биха били неморални от утилитарна гледна точка. Далеч по-сложна би бил един такъв анализ в сфери като данъчната политика, особено при обвързаност с последващи политики през разходната част на бюджета. Или да дадем друг, доста по-предизвикателен пример. Ако рудодобивната индустрия предприеме лобизъм с цел намаляване на концесионните такси, това на пръв поглед ще има отрицателен ефект върху държавния бюджет и от там върху стотици хиляди хора и положителен ефект върху работещите в рудодобивната индустрия и собствениците на компаниите. Но намаляването на

концесионните такси стимулира проучвателните дейности, а от там и потенциала да се открие нова руда, която би удължила концесионните срокове драстично, а от там и приходите в бюджета – какъвто е случаят в българската златодобивна индустрия, примерно (там ресурсът трябваше отдавна да е изчерпан, но непрекъснато се откриват нови залежи в съществуващите мини). Такъв казус на лобизма, с хипотези, с идеологическа натовареност (дясна или лява политика) и с множество неизвестни би бил много по-труден за анализ от морална гледна точка.

Деонтологичната етика (от гръцки: деонтос = дължимото, необходимото и логос = учение, наука) се фокусира върху моралните принципи, а не върху моралността на резултатите от взетото решение. Деонтологията се отнася до моралните философии, фокусирани върху правата на лицата и намеренията асоциирани със специфично поведение, а не върху последствията от самото него. Фундаментална за деонтологията е идеята, че равно уважение трябва да се засвидетелства към всички лица. За разлика от утилитаристите, деонтолозите твърдят, че съществуват някои неща, които не бива да се правят, без значение какви са ползите от тях. Например, деонтолозите смятат, че е грешно и неморално да бъде убит невинен човек или такъв да бъде подложен на сериозна несправедливост без значение какви биха били ползите за обществото от тези актове, тъй като те биха нарушили човешките права на съответното лице. Тоест, ако сте поставени пред дилемата да убиете невинен човек, за да спасите целия свят, убийството в този случай би било неморално от гледна точка на деонтологията. В контраст, утилитарната теория би одобрила такъв акт, в случай, че той би имал достатъчно съществени ползи. Моралните философии принадлежащи към деонтологията считат определени поведения и постъпки като присъщо правилни и определеността на тази правилност е фокусирана

върху индивидуалното лице, а не върху обществото. Ето защо, тези перспективи често са наричани нонконсеквенциализъм (non-consequentialism) – етика базирана върху уважението към лицата.

Принципите зад деонтологичната етика от своя страна не са строго определени. Например, Кант в своята етична философия има един набор принципи, но той може да бъде отречен или отхвърлен от друг философ. Например, според Кант една постъпка е морална, ако тя е подходяща за превръщане в универсален закон, третира човечността и хората като цел, а не като средство и е автономна, т.е. не е плод на насилие или принуда.

Пречупена през призмата на деонтологията, моралността на лобизма зависи изключително много от възприетия набор от принципи. Например, спрямо принципите на Кант, подкупването на държавен служител е недопустимо, дори и то да е необходима и незаобиколима стъпка към приемането на закон, който би бил полезен за цялото общество (т.е. той е морален от утилитарна гледна точка).